KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING RAQOBATDAGI HUQUQIY HIMOYASI

Ashirov O‘rol Abdirashit o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi
urolofficial@gmail.com
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20293872

Annotatsiya. Ushbu maqolada kichik biznes subyektlarining raqobat muhitida duch keladigan huquqiy muammolari kompleks tarzda tahlil qilingan. O‘zbekiston Respublikasining amaldagi raqobat qonunchiligi, Antimonopol qo‘mitasining faoliyati va sud amaliyoti o‘rganilgan. Monopolistik faoliyatning oldini olish, adolatsiz raqobatga barham berish va kichik tadbirkorlarni himoya qilish borasidagi qonunchilik normalarining samaradorligi baholangan. Xorijiy mamlakatlar — Yevropa Ittifoqi, AQSh, Janubiy Koreya va Qozog‘iston tajribasini qiyosiy tahlil qilish asosida O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.
Kalit so‘zlar: kichik biznes, raqobat huquqi, antimonopol qonunchilik, huquqiy himoya, tadbirkorlik, bozor dominantligi, mediatsiya, raqamli iqtisodiyot.

ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА МАЛОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНЦИИ

Аннотация. В данной статье проводится всесторонний анализ правовых проблем, с которыми сталкиваются малые хозяйствующие субъекты в условиях конкурентной среды. Рассматривается действующее антимонопольное законодательство Республики Узбекистан, деятельность Антимонопольного комитета и судебная практика. Оценивается эффективность законодательных норм по предотвращению монополистической деятельности, устранению недобросовестной конкуренции и защите малых предпринимателей. На основе сравнительного анализа опыта зарубежных стран – Европейского союза, США, Южной Кореи и Казахстана – разработаны практические рекомендации, адаптированные к условиям Узбекистан.
Ключевые слова: малый бизнес, конкурентное право, антимонопольное законодательство, правовая защита, предпринимательство, доминирование на рынке, медиация, цифровая экономика.

LEGAL PROTECTION OF SMALL BUSINESSES IN COMPETITION

Abstract. This article comprehensively analyzes the legal problems faced by small business entities in a competitive environment. The current competition legislation of the Republic of Uzbekistan, the activities of the Antimonopoly Committee and judicial practice are studied. The effectiveness of legislative norms on the prevention of monopolistic activities, the elimination of unfair competition and the protection of small entrepreneurs is assessed. Based on a comparative analysis of the experience of foreign countries - the European Union, the USA, South Korea and Kazakhstan, practical recommendations are developed, adapted to the conditions of Uzbekistan.
Key words: small business, competition law, antitrust law, legal protection, entrepreneurship, market dominance, mediation, digital economy.

KIRISH

Zamonaviy bozor iqtisodiyotida raqobat muhiti iqtisodiy rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida tan olingan. Raqobat narxlarni pasaytiradi, sifatni oshiradi,

innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va iste‘molchilar manfaatlarini himoya qiladi. Shu bilan birga, raqobat muhiti bir xil sub‘ektlar uchun teng sharoit yaratilmasa, kuchli ishtirokchilar zaifroq raqiblarini bozordan siqib chiqarishi mumkin. Kichik biznes subyektlari milliy iqtisodiyotning asosini tashkil etib, ish o‘rinlari yaratish, innovatsiyalarni joriy etish va aholi farovonligini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda kichik biznes YaIMning 55–57 foizini shakllantiradi va ish bilan band aholining 78 foizdan ortig‘i kichik tadbirkorlik sohasida faoliyat yuritadi. Bu ko‘rsatkichlar kichik biznesning mamlakat iqtisodiy xavfsizligi uchun qanchalik muhim ekanligini yaqqol ko‘rsatib turibdi. Biroq kichik tadbirkorlar yirik kompaniyalar va monopolistik tuzilmalar tomonidan raqobatni cheklash harakatlariga nisbatan ancha zaif hisoblanadi. Ularda kuchli yuridik xizmat, moliyaviy zahiralar va siyosiy aloqalar bo‘lmaydi, shuning uchun huquqiy himoya uchun kurashish qiyin kechadi. Ayniqsa bozor konsentratsiyasi yuqori bo‘lgan sohalarda — chakana savdo, qurilish materiallari, transport va telekommunikatsiya tarmoqlarida — kichik tadbirkorlarni siqib chiqarish holatlari tez-tez kuzatilmoqda.

NATIJALAR

Sud amaliyoti natijalari.

O‘rganilgan 67 ta sud qarorlari tahlili quyidagilarni ko‘rsatdi: raqobat masalalari bo‘yicha nizolar iqtisodiy sudlarda o‘rtacha 14,3 oy davom etadi (2019-yilga nisbatan 2025-yilda 1,8 oyga qisqargan). Shuningdek, kichik biznes tomonidan e‘lon qilingan da‘volarning 42,4 foizi birinchi instansiyada qanoatlantirilgan. Apellatsiya instansiyasiga murojaat holatlari 67 foiz; xarajatlar omili tufayli 38,7 foiz kichik tadbirkor da‘voni oxirigacha olib bormagan.

Asosiy muammolarning tasnifi

Barcha to‘plangan ma‘lumotlarni sintez qilish asosida kichik biznes subyektlarining raqobatdagi huquqiy himoyasidagi muammolar quyidagi besh toifaga tasniflandi:

1-toifa — Axborot va bilim muammolari (huquqiy savodxonlikning pastligi): Antimonopol qo‘mitaga murojaat tartibini bilmaslik (73,4%), raqobat qonunchiligi normalari haqida tushunchaning yo‘qligi (68,2%), bepul huquqiy maslahat xizmatlarining etishmasligidir.

2-toifa — Protsessual muammolar (isbotlash va hujjatlar): 11–15 ta hujjat talab qilinishi (YeI me‘yori — 6–8 ta), iqtisodiy ekspertizaning qimmatligi (o‘rtacha 15–25 mln so‘m), dalillarni isbotlashdagi muammolar.

3-toifa — Vaqt va moliyaviy muammolar (jarayonlar sekinligi): sud jarayonlarining 14,3 oylik o‘rtacha davomiyligi, da‘vo davomidagi moliyaviy yukni ko‘tarish qiyinligi, alternativ nizolar hal etish mexanizmlarining rivojlanmaganligi;

4-toifa — Institutsional muammolar (davlat va kvazidavlat sub‘ektlari): davlat ulushi bo‘lgan korxonalar imtiyozli sharoitlari, mahalliy hokimiyat organlarining bozor raqobatiga aralashuvi, bir tomonlama ma‘muriy qarorlar.

5-toifa — Qonunchilik bo‘shliqlari (raqamli bozorlar): elektron tijorat platformalarini tartibga soluvchi normalarning yo‘qligi, algoritm shaffofligini ta‘minlash mexanizmi etishmasligi, raqamli bozordagi kichik sotuvchilar uchun himoya choralarining mavjud emasligi.

MUHOKAMA

2023-yilda o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, kichik biznes vakillari duch keladigan yuridik muammolar orasida raqobat masalalari uchinchi o‘rinda turadi (soliq va litsenziyalash masalalaridan keyin), ammo bu sohadagi murojaat darajasi eng past hisoblanadi. Bu holat kichik tadbirkorlarning muammo borligini sezishlarini, biroq undan qutulish yo‘lini bilmasliklarini ko‘rsatadi.

Raqobat masalalari bo‘yicha nizolar sudda ko‘rilganda, jarayonlar o‘rtacha 12–18 oy davom etadi. Bu vaqt ichida kichik biznes subyekti faoliyatini to‘xtatib qo‘yishi yoki bozordan chiqib ketishga majbur bo‘lishi mumkin. Sudlar iqtisodiy nizolarni ko‘rishda raqobat huquqi bo‘yicha maxsus bilim va tajribaga ega emas, bu esa qarorlarning sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Hakamlik sudiga murojaat qilish esa qimmat va vaqt talab etuvchi jarayon bo‘lib qolmoqda.

Davlat organlarining biznesda raqobatni buzishi

Ba‘zi hollarda mahalliy ijroiya hokimiyat organlari va davlat ulushi bo‘lgan korxonalar xususiy tadbirkorlar ustidan afzalliklar olib, raqobat muhitini buzadi. Masalan, davlat ulushi bo‘lgan yirik distribyutor kompaniyalar davlat fondlaridan moliyalashtirilishi va imtiyozli kreditlar olishi orqali raqobatda adolatsiz ustunlikka ega bo‘lishi mumkin. Ushbu hollarda kichik tadbirkorning shikoyat berishi yanada qiyinlashadi, chunki nizo davlat organlari bilan bog‘liq bo‘lib qoladi.

“Raqobat to‘g‘risida”gi qonunda raqamli bozorlar va elektron tijorat platformalarini tartibga soluvchi maxsus normalar mavjud emas. Holbuki, elektron tijorat kichik biznes uchun eng tez o‘sayotgan kanal hisoblanadi va aynan shu sohada yirik platforma-aggregatorlarning kichik sotuvchilar ustidan diskriminatsiya qilish holatlari tez-tez uchrab turadi. Masalan, yirik onlayn bozorlar o‘z brendli mahsulotlarini uchinchi tomon mahsulotlaridan algoritmik jihatdan ustunroq ko‘rsatishi mumkin, bu esa kichik tadbirkorlarning daromadiga bevosita zarar yetkazadi.

Natijalarning xorijiy tajriba bilan taqqoslanishi

Olingan natijalar xorijiy mamlakatlar tajribasi bilan qiyosiy o‘rganish imkonini beradi. Yevropa Ittifoqida 2020-yilda qabul qilingan Raqamli bozorlar to‘g‘risidagi qonun (Digital Markets Act) yirik platformalar tomonidan kichik tadbirkorlarga nisbatan diskriminatsiyani aniq taqiqlagan. Shuningdek, YeI qonunchiligi bo‘yicha yirik sub‘ektga nisbatan da‘voda isbotlash yuki qisman dominantning o‘ziga o‘tadi — bu bizning tadqiqotimiz ko‘targan 2-toifa muammosini hal etishning eng samarali yo‘lidir.

Janubiy Koreya tajribasi alohida diqqatga sazovor: 2010-yilda joriy etilgan tezlashtirilgan ko‘rib chiqish tartibi natijasida kichik biznes nizolari o‘rtacha hal etish muddati 14 oydan 3 oyga qisqardi. Bu O‘zbekistonning 3 va 4-toifa muammolarini hal etishning ilmiy asoslangan namunasi hisoblanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Kichik biznes subyektlarining raqobatdagi huquqiy himoyasi O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi uchun strategik ahamiyatga ega masala hisoblanadi. Amaldagi qonunchilik asosiy yo‘nalishlarni belgilab bergan bo‘lsa-da, amaliy tatbiq etishda bir qator jiddiy kamchiliklar mavjud. Huquqiy savodxonlikning pastligi, isbotlash mexanizmlarining murakkabligi, sud jarayonlarining sekinligi va raqamli iqtisodiyot uchun tartibga soluvchi normalarning etishmasligi kichik tadbirkorlarni bozordan siqib chiqarishga sharoit yaratmoqda.

Tahlil natijalariga ko‘ra, muammolarning hal etilishi uchun bir qator tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish, kichik biznes uchun maxsus mediatsiya markazini tashkil etish, Antimonopol qo‘mitada ombudsman lavozimini joriy etish va huquqiy ta‘lim dasturlarini amalga oshirish ustuvor yo‘nalishlar hisoblanadi.

Kelgusida ushbu yo‘nalish bo‘yicha tadqiqotlarni chuqurlashtirish, xususan, hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda kichik biznesning raqobat muhitidagi holati monitoringini kuchaytirish hamda xorijiy tajribani yanada kengroq o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan manbalar:
Qonunchilik normalari:

1. O'zbekiston Respublikasining “Raqobat to'g'risida”gi Qonuni, Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi.
2. Tadbirkorlik subyektlarini yangicha yondashuvlar asosida qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida [PF-176-son].
3. Boboyev X.B. Raqobat huquqi: darslik. — Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021. — 320 b.
4. European Commission. SME Relief Package and Competition Law. — Brussels: EC Publications, 2023.
5. UNCTAD. Competition Policy and Small Business Development: Global Trends and Best Practices. — Geneva: UNCTAD, 2022. — 94 p.
6. Усманов Б.Х. Антимонопольное регулирование в Узбекистане: проблемы и перспективы // Журнал правовых исследований. — 2022. — №3. — С. 45–58.
7. https://academic.oup.com/book/32794/chapterabstract/274541109?redirectedFrom=fulltext . Thomas Schultz. Thomas Grant.
8. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ge/5bc541dfd5f0e74c34a21543b61bbdf9acc849e04e8bbf8f18262be3f31fb5ea.pdf